

Egy evangélikus harangtorony építésének kísérlete Romhányban

BEVEZETÉS

Egy település életében, valamint arculatának kialakulásában különösen fontos szerepet tölthettek be a régmúlt időkben az ott élő egyes felekezetek. A különböző vallási közösségek együttélése azonban korántsem volt zökkenőmentes, időnként konfliktusok alakultak ki közöttük. Tanulmányunk megírását a reformáció 500. évfordulója és egy épület terve ihlette. Pontosan 160 évvel ezelőtt ugyanis egy evangélikus harangtorony építését tervezték Romhányban. Mielőtt rátérnénk az építkezés körülményeinek vizsgálatára, szükséges szólnunk néhány szót a Nógrád vármegyében, illetve a településen élő ágostai hitvallású lakosság helyzetéről.

AZ EVANGÉLIKUS LAKOSSÁG HELYZETE NÓGRÁD VÁRMEGYÉBEN ÉS ROMHÁNYBAN

Nógrád vármegyét meglehetősen korán, már 1521-ben elérte az új hit szele, ugyanis a ferences rend vezetősége már ekkor utasította a füleki, a gyöngyösi, valamint a szécsényi kolostorokat, hogy a terjedő lutheranizmus ellen küzdjenek, s 1535-ben már odáig jutottak, hogy börtönnel fenyegették a lutheránus elveket valló rendtagokat.¹ Ennek ellenére a vármegyében élő főúri családok jelentős része – többek között a Balassa család – az ágostai hitvallás követőjévé vált, így anélkül, hogy a vármegyében lettek volna szabad királyi városok, megindulhatott a lutheranizmus terjedése. Az evangélikus egyházközösségek zöme az Ipolytól északra jött létre, amelynek részben az volt az oka, hogy a vármegye déli része 1544-ben, valamint 1552/53-ban behódolt a töröknek, részben pedig az, hogy a lutheránussá vált Balassa család divényi és kékkői uradalma ezen a vidéken helyezkedett el, s Divény vára csak 1575-ben, Kékkő vára pedig 1576-ban került török uralom alá, majd 1593-ban fel is szabadultak a török iga alól.² A vármegye déli része 1663-ban ismét behódolt a töröknek, így ezeken a területeken többnyire csak 1683 után, a visszafoglalásokat követően jöttek létre evangélikus egyházközösségek.³

Éppen ez az oka annak is, hogy a történelmi Nógrád vármegye nyugati részén, a Kékkői járásban még a XIX. század folyamán is meglehetősen alacsony volt az ágostai hitvallású lakosság számaránya a római katolikusokéhoz képest, hiszen Kékkő a járás északi szegletében volt, s a járás területének nagy része csak később, 1683-ban szabadult fel a török uralom alól. A reformkor idején a vármegye 4 járása közül a kékkőiben volt az evangélikusok száma az egyik legalacsonyabb, itt a lutheránusok aránya csupán a lakosság 25%-át tette ki.⁴ 1869-re

1 *Belitzky János*: Nógrád megye története. I. kötet 896–1849. Nógrád Megyei Tanács VB., Salgótarján, 1973. 152.

2 *Kovács Krisztián*: A reformáció kezdetei Nógrád vármegyében. Forrás: http://mnl.gov.hu/mnl/nml/a_reformacio_kezdetei_nograd_varmegyeben. Letöltés ideje: 2018. június 26.

3 *Belitzky* i. m. 157.

4 *Fényes Elek*: Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. 2. kötet. Pest, 1837.

ez az arány már csak 20,5% volt.⁵ Vélhetően az augsburgi vallásúak aránya a XVII–XVIII. században sem lehetett sokkal magasabb, s ez lehet a magyarázata annak, hogy a Kékkői járásban csupán 12 önálló evangélikus egyházközség jött létre; Agárdon, Alsóbodonyban, Alsóesztergályon, Balassagyarmaton, Bánkon, Felsőpetényben, Gután, Kiszellőn, Legénden, Nagykürtösön, Szentpéterben, valamint Szügyben. Az egyházközségek zömében a XVII. században szerveződtek meg, kivéve Szügy és Szentpéter, melyek a XVI. század végén, valamint Felsőpetény, amely a XVIII. század végén jött létre.⁶ Az írásunkban vizsgált romhányi evangélikus közösség az alsóbodonyi egyházközséghez tartozott. Az alsóbodonyi gyülekezet feltételezhetően 1600 körül szerveződött meg mint a szügyi egyházközség filiája. Anyaegyházzá csak a XVII. század végén, 1691-ben alakult. Lélekszámát tekintve az egyházközség 1848-ban 572 főt számlált, viszont 1880-ban már csak 280 hívő élt itt.⁷

Romhány középkori római katolikus plébániája 1544 után, a török hadjáratok következtében elpusztult.⁸ A török időkben, valamint az ideiglenes felszabadulás idején, vagyis 1594 és 1663 között itt is nagyobb szerepet tölthettek be a protestánsok, ugyanis a XVII. század közepén a drégelypalánki református szuperintendenciához tartozott Romhány is mint anyaegyház.⁹ Az itt élő kálvinista gyülekezet feltételezhetően a község 1663-as török kézre kerülésével együtt járó pusztítás során, vagy pedig a protestantizmus ún. gyászévtizedében semmisült meg. Ezt bizonyítja, hogy a Pongrácz György váci püspök által 1675-ben készített jelentés Romhányt szintiszta római katolikus községként tüntette fel, bár 1702-ig csak licenciatúsok működtek itt, rendes lelkésze csak a plébánia 1702-ben történt újjászervezését követően volt.¹⁰ A településen, ismereteink szerint, evangélikus egyházközség sosem szerveződött, az itt élő lutheránusok kezdettől fogva az alsóbodonyi egyházközséghez tartoztak, amelynek oka a hívők csekély száma volt. Fényes Elek munkája alapján megtudjuk, hogy 1837-ben Romhány lakosságának 93,21%-a római katolikus, és csupán 5,84%-a volt evangélikus.¹¹ Ez az arány 1869-re kismértékben romlott az evangélikusok szempontjából, ugyanis a község lakosságának 93,37%-a volt a római katolikus, 4,24%-a a lutheránus felekezethez tartozott.¹² A romhányi ágostai hitvallású közösség fennmaradását a csekély lélekszám ellenére annak köszönhetjük, hogy a XVIII. századtól kezdve a község földbirtokos családjai, úgymint a Bene, a Géczy, a Sembery, a Prónay, valamint az 1860-as évek elején a községbe költöző Laszkáry család kivétel nélkül az augsburgi hitvallás követői voltak. A földesúri családok aktívan részt vettek a közéletben, Sembery László, majd Sembery Imre például a Honti Evangélikus Egyházmegye felügyelője, Prónay József a romhányi közbir-

5 Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (továbbiakban MNL NML) IV–264. Nógrád Vármegye alispánjának iratai 1867–1871, 2. doboz. Az 1869. évi népszámlálás járási összesítő lapjai, 1870.

6 A Nógrádi esperesség Canonica Visitationalis jegyzőkönyvei, 1899. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/Dunaninnyi_92_1899_Mosoni_Nogradi_egyhym/?pg=236&layout=s. Letöltés ideje: 2018. június 26.

7 Székács József: A Magyarhoni Ágost. Hitv. Évangy. Egyház Egyetemes Névtára. Pest, 1848. 29.; A Magyarhoni Ágostai Hitvallású Evangélikusok Négy egyházkerületének Egyetemes Névtára 1880. évben. Budapest, 1880. 109.

8 Chobot Ferenc: A Romhányi plébánia története. Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, Budapest, 1913. 8.

9 Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. Országos Monografia Társaság, Budapest, 1911. 520.

10 Sz. Miklósi és Óvári Pongrácz György: A váci püspök és Informatiója. Magyar Sion, VII. évfolyam, 1869. 899. és Chobot i. m. 13–14.

11 Fényes i. m. 248.

12 MNL NML IV–264. Nógrád Vármegye alispánjának iratai 1867–1871, 2. doboz. Az 1869. évi népszámlálás járási összesítő lapjai, 1870.

tokosság elnöke, Laszkáry Gyula a Nógrádi Evangélikus Esperesség felügyelője, majd 1895 és 1912 között a Dunáninneri Evangélikus Egyházkerület felügyelője volt.

A ROMHÁNYI HARANGTORONY ÉPÍTÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

1858 nyarán konfliktus pattant ki a Romhányban élő római katolikus és evangélikus felekezetűek között, ugyanis Prónay József a közbirtokosság elnökeként kezdeményezte egy evangélikus harangtorony építését. A községben azonban nem ez volt az első incidens a két felekezet között, ugyanis 1791-ben Bóbits Antal római katolikus plébános a következő sorokat jegyezte be a *Historia Domus*-ba: „*In cuius reparationem concurrat liberaliter Illustrissimus Ordinarius Episcopus Liber Baro Franciscus Xaverius Splényi de Miháldi in florinis 200. Nam a Domino Paulo Bene de Nándor, qui dominus terrestialis est, quia zelosus, A-Catholicus, Augustanae Confessionioni addictus, nihil prosperare potuimus. Et certe praelaudatus Dominus Spectabilis catholicos non prosequitur favore, sed persequitur, cum servo Ecclesiae campanatori videlicet, libertatem neget, ac pro robotis pellat.*”¹³ Ennek alapján tehát megtudjuk, hogy a római katolikus plébános az evangélikus földbirtokost fukarnak tartotta, ráadásul a katolikus lakosokat még üldözte is, s a harangozót megfosztotta szabadságától és robotra hajtotta.

1858-ban a feszültséget a harangtorony helyének kiválasztása okozta, mégpedig azért, mert a római katolikus templom bejáratától 25 öl távolságra tervezték felállítani azt.¹⁴ A katolikus plébános, Poroszkay Péter az építési szándékot bosszúként értelmezte, amiért 1857-ben püspöki utasításra megtagadta az evangélikus temetéseken a katolikus harangok használatát. Természetesen az evangélikus harangtorony építését igyekezett megakadályozni, ezért 1858. július 18-án levélben fordult Roskoványi Ágoston váci püspökhöz, hogy az építkezést állami hatóságok bevonásával tiltassa be. Kérelmét részletes indoklással alá is támasztotta, mégpedig azzal, hogy a templom elé épített harangtorony zavarná a feltámadási körmenetet, és minden egyéb egyházi ünnepet, továbbá az evangélikus harangok zúgása a misézésben is zavart okozna. Ezenfelül a plébános a terület tulajdonjogát is vitásnak tartotta, ugyanis véleménye szerint a templom előtti üres terület az egyház tulajdonát képezi, hiszen hajdanában ott római katolikus temető volt.¹⁵ Poroszkay plébános kérelmét a püspök továbbította Hermann József főszékesegyházi főesperesnek, s kérte a kérdéses terület tulajdonjogának megvizsgálását.¹⁶ Ennek nyomán ő július 30-án jelentést is tett a püspöknek a Romhányban tapasztalt állapotokról, amelyben a plébános aggályainak teljes mértékben helyt adott. Megállapította, hogy a harangtorony felépítése a túlzott közelség miatt mindenképpen zavarná a római katolikusok hitéletét, a terület tulajdonjogára nézve pedig kipuhította, hogy az az utcák és utak jegyzékében szerepel, tehát sem az egyháznak,

13 Váci Püspöki és Káptalani Levéltár (továbbiakban: VPKL). C) Plébániai Levéltár, Romhány R. K. Plébánia iratai, *Historia Domus 1779–1844*. A szöveg magyar fordítása: „Amelynek felújítására nagylelkűen sietett föltisztelendő báró Miháldi Splényi Xavér Ferenc ordinárius püspök 200 forint hozzájárulással. Ugyanis nándori Bene Pál úrtól, aki a földesúr, mivel irigy, nem katolikus, az evangélikus valláshoz ragaszkodik, semmit sem tudunk kieszközölni. És bizony az előbb dicsért tekintetes úr a katolikusokkal nem bánik kedvezően, hanem üldözi őket, mivel, amint látni lehet, az egyház harangozó szolgájától megtagadja a szabadságot és robotra hajtja.”

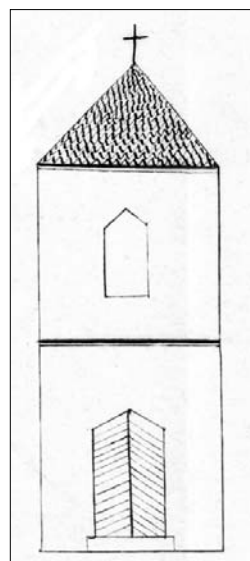
14 Öl: régi hossz mérték. Értéke: 1 öl = 1,90 méter, ennek alapján a harangtoronyt a templom bejáratától kb. 47 méterre tervezték felállítani.

15 VPKL A) Püspöki Levéltár. 1. Váci Püspöki Hivatal iratai. a) Egyházkormányzati iratok. Acta Parochiarum Romhány, 1. doboz 1774–1869. 1886/1858.

16 VPKL A) Püspöki Levéltár. 1. Váci Püspöki Hivatal iratai. a) Egyházkormányzati iratok. Acta Parochiarum Romhány, 1. doboz 1774–1869. 1886/1858.

sem pedig a földbirtokosságnak nem tulajdona. Mivel a hagyomány szerint a kérdéses területen korábban római katolikus temető volt – amelyet az előkerülő csontok is igazoltak –, így annak használatára a katolikusok nagyobb joggal bírnak, mint a protestáns földbirtokosság. Éppen ezért a harangtorony építésének megakadályozását a főesperes jogszerűnek tartotta. Roskoványi püspök a főesperesi jelentés fényében javasolta a plébánosnak, hogy amennyiben az evangélikusok a toronyépítéshez hozzáfognak, azonnal jelentse azt a világi hatóságoknál, vagy amennyiben ez sikertelen lenne, akkor a püspök maga is közbenjár az ügyben. Mindemellett a püspök javasolta azt is, hogy – mivel a főesperes a jelentésben említést tett egy, a templom elé építeni tervezett Szentháromság-szoborról – a katolikusok azonnal fogjanak hozzá a szobor felállításához, ezzel tehát elfoglalják a vitatott földterületet, így az evangélikusok vélhetően önként elállnak majd a toronyépítési szándékuktól.¹⁷ A szobor tervének további sorsáról azonban nincs tudomásunk. Nem teljesen egy hónappal később, 1858. augusztus 28-án a romhányi plébános a rétsági szolgabíró elé tárta az ügyet s az indokok részletes felsorolása mellett kérte, hogy az evangélikusokat még az építkezés megkezdése előtt szólítsa fel a szándékuk felhagyására.¹⁸ Újabb csaknem egy hónappal később, szeptember 25-én Prónay József, a romhányi közbirtokosság elnöke is kérelemmel fordult a szolgabíróhoz, hogy a harangtorony felállításához a hatósági engedélyt elnyerje.¹⁹

A főszolgabíró azonban a földbirtokosság pártjára állt, amelyre egyrészt Poroszkay plébános a váci püspöknek 1858. szeptember 30-án írt leveléből következtethetünk. Ebben panaszkodott, hogy levele a szolgabírónál semmilyen hatást nem ért el, ezért jogi útra telné a toronyépítés ügyét.²⁰ Másrészt ezt a feltételezésünket erősíti az 1858. október 4-én tartott helyszíni szemléről készített jegyzőkönyv is, ugyanis a szemlét Prónay József szeptember 25-én írt engedélykérelme alapján tartották meg. A helyszíni szemle során Poroszkay Péter római katolikus plébános, Simkó Frigyes alsóbodonyi evangélikus lelkész, Romhány község előljárósága, továbbá a főszolgabíró megvizsgálták a területet, ahová a 3 öl magas, valamint 1 és ¼ öl széles, kőből álló, cseréppel fedett és 3 harangot magában foglaló harangtoronyt fel kívánták építeni.²¹ A plébános ezúttal is tiltakozott az építkezés ellen, az evangélikus lelkész pedig a *libertas religionis*²² elvére hivatkozott s példaként hozta a nagyobb városokat, ahol a különböző felekezetek templomai sok esetben egymás tőszomszédságában vannak, anélkül, hogy zavarnák az egyes felekezetek hitéletét. Érdekes azonban, hogy a helyszíni szemle során a jelen lévő községi előljáróság nem nyilatkozott, s alá sem írta a jegyzőkönyvet.²³ A plébános szeptember 30-án tett jelentésére, valamint az október 4-én megtartott helyszíni szemle hírére Roskoványi

Az evangélikus harangtorony tervrajza 1858-ból

17 VPKL A) Püspöki Levéltár. 1. Váci Püspöki Hivatal iratai. a) Egyházkormányzati iratok. Acta Parochiarum Romhány, 1. doboz 1774–1869. 2011/1858.

18 VPKL A) Püspöki Levéltár. 1. Váci Püspöki Hivatal iratai. a) Egyházkormányzati iratok. Acta Parochiarum Romhány, 1. doboz 1774–1869. 2576/1858.

19 MNL NML IV-197. A Rétsági Cs. Kir. Vegyes Szolgabírószág iratai 1854–1860. 3. doboz, 4323/pol/1858.

20 VPKL A) Püspöki Levéltár. 1. Váci Püspöki Hivatal iratai. a) Egyházkormányzati iratok. Acta Parochiarum Romhány, 1. doboz 1774–1869. 2576/1858.

21 Mai mértékegységre átváltva a harangtoronyt 5,7 méter magasra és 2,37 méter szélesre tervezték.

22 *Libertas religionis* (lat.): szabad vallásgyakorlat.

23 MNL NML IV-197. A Rétsági Cs. Kir. Vegyes Szolgabírószág iratai 1854–1860. 3. doboz. 4323/pol/1858.

püspök gróf Attems Henrikhez, a pozsonyi helytartói kerület alelnökéhez fordult s kérte, hogy az evangélikusokat az építkezéstől tiltsák el, illetve a torony felépítésére egy másik helyet jelöljenek ki a községben.²⁴ Pozsonyból a császári és királyi udvari tanácsos a püspök kérelmét október 18-án továbbította Nógrád vármegye megyefőnökéhez, aki október 23-án továbbította azt a rétsági szolgabíróhoz azzal az utasítással, hogy alaposan vizsgálja ki a vitás ügyet, és 2 héten belül részletes jelentést tegyen. Az utasításra egy hónappal később, 1858. november 21-én a szolgabíró elküldte a Romhányban készített helyszíni jegyzőkönyvet, illetve a harangtorony tervezetét azzal a kérdéssel, hogy az ügyben saját hatáskörben intézkedhet-e. A megyefőnök válasza azonban csak jóval később, 1859. február 8-án kelt, amelyben engedélyezte a szolgabírónak, hogy a kérdéses ügyben saját hatáskörében döntson, de azzal a kikötéssel, hogy a romhányi római katolikus és evangélikus hívek közötti barátságos megegyezésre törekedjen.²⁵

A szolgabíró végzése az ügyről nem maradt fenn, az utolsó információnk a harangtoronnyal kapcsolatban 1859 nyaráról származik, amikor Poroszkay plébános június 4-én a váci püspöknek írt panaszlevelében a következőképpen említi: „[...] sőt a fölöttem aratott győzelme hevében [az evangélikus uradalom] felfuvalkodva elhatározta, hogy saját harangtoronyát a mi templomunk kapui előtt építi meg. Csak bajosan és püspöki föméltóságtoknak a felsőbb bíróságoknál való folyamatos közbenjárásával lehet azt e szándéktól távol tartani.”²⁶ Az evangélikusok által állítani tervezett harangtorony tehát 1859 nyaráig biztosan nem épült fel, de feltételezhetjük, hogy a későbbiekben sem, ugyanis sem a Romhányi Plébánia *Historia Domusa*, sem az Alsóbodonyi Evangélikus Egyházközség emlékkönyve, sem pedig egyéb későbbi források nem tesznek említést Romhányban létező protestáns harangtoronyról, annak fenntartásáról, vagy esetleges lebontásáról.²⁷

ÖSSZEZÉS

Tanulmányunkban betekintést nyerhettünk a romhányi evangélikus közösség életébe, s láthattuk, hogy olykor még jóval az ellenreformáció befejeződése után is ellenséges volt a római katolikusok és a protestánsok egymáshoz való viszonya. Egy település vallási életére általában nagy hatással vannak földbirtokosai, akik esetünkben evangélikusok voltak. Romhányban azonban az evangélikusok lélekszáma olyan csekély volt, hogy nem volt erejük érdekeik érvényesítésére a 90% feletti arányú római katolikus lakossággal szemben, még a nagy tekintélyű földbirtokosok támogatásával sem. Ez látható volt a harangtorony ügyének meghúzásán is, holott az evangélikus közösség az építés szándékával csupán a harangszót kívánta biztosítani a saját szertartásaihoz, miután a váci püspök megfosztotta őket ettől, hiszen megtiltotta a katolikus harangok használatát. A harangtorony nem épült meg, a feszültségek viszont fennmaradtak, a településen élő római katolikusok és ágostai hitvallásúak közötti távolságtartó viszony még a XX. század első negyedében is érzékelhető volt.

Mészáros Ádám

24 VPKL A) Püspöki Levéltár. 1. Váci Püspöki Hivatal iratai. a) Egyházkormányzati iratok. Acta Parochiarum Romhány, 1. doboz 1774–1869. 2576/1858.

25 MNL NML IV–152/b A Nógrádi Cs. Kir. Megyehatóság iratai. Általános iratok 1850–1860. 112. doboz. 7090/1858.

26 VPKL A) Püspöki Levéltár. 1. Váci Püspöki Hivatal iratai. a) Egyházkormányzati iratok. Acta Parochiarum Romhány, 1. doboz 1774–1869. 1550/1859.

27 A harangtorony tervrajzának forrása: MNL NML IV. 197. A Rétsági Császári Királyi Vegyes Szolgabírószág iratai 1854–1860 3.d. Peres ügyek 1858. A–Z.